

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

Է. 8 ԱՐԻ 1923

Յարեկամ 50 ֆր. = 4 դր. = 1 ստարինգ:

ԹԻՒ 9-10
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ-ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԳՅՈՒԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԵՒՆԻ ԵԽ ՄԸԿԱԲՈՅԵՑԵՑԻՔ

ախընթաց ուսումնասիրութեանս մէջ խոյս տուինք լեզուի եւ ոճի հարցերէ, զօրոնք այժմ միահամուռ պիտի քըրբենք: Մակարայեցոց թարգմանութեան մէջ առատ են այնպիսի տեղիքներ, որոնք թէեւ առաջին ակնարկին բնագրէն օտար կը թուին, բայց մատնիր ընթերցողին իսկցին կը յայտնուին իրր էապէս, իրապէս ու առարկայապէս նոյն՝ բնագրին հետ, եւ միայն ձեւով տարրեր: Այսպիսի տարրերութիւններ կը կոչենք կերպական ընդլայնումներ, վասն զի զուտ լեզուական տարր մը եւ մեր հեղինակին բնորոշ ծանուցիչը կը կազմէն: Առաջին կամ վահկայ հատուածը կը լրացնէ նախընթացի պահեկայ հատուածը պիտի կենդրոնանք հոն կամը, վասն զի այժմ պիտի կենդրոնանք հոն

զանց առնուածին վրայ: Մենք զուտ մասնագիտական քննութեամբ պիտի ջանանք վեր հանդ դասական հայերէնի յատուկ նկարագիրը Մակարայեցոց գլուխն մէջ, ինչ որ յընդհանուրն կը տեսնուի նաեւ Եւ դարու բոլոր արտադրութիւններու մէջ, առաւել կամ նուազ չափով:

Դասական հայերէնի նիւթէ եւ հեղինակէ կախում ունեցող ոճերու այլեւայլ խմբերէն մերգլուք կը պատկանին այն խմբին, որուն արտադրութիւնը առաւելապէս պատմագրական է: Միեւնյն խմբին վերաբերող հեղինակներու քով՝ իրենց անհատական յատկութիւններովն հանդերձ դիմարաւ կը նշմարուին հասարակաց գծեր, որոնցմով իրարու կը կապուին անոնք միւս հեղինակներէն կը բաժնուին: Մեր եւ միւս հեղինակներէն կը բաժնուին: Մերգլուք երեւան կը բերեն պատմող, ստորագրութիւնը մաքէն աւելի երեւակայութեան խորոշ ոճ մը, որ իւր այս նպատակին պատճառը ունի աւելախօս, ինչպէս առարկայական նշնպէս լեզուական զարգերով պճնուած: Դասական կատարելութիւն ունի, չի յարգեր այն ամէն կապանք, որոնց մով ուրիշ հեղինակներ կը պարծին, կարծես իր անկախութեան, վեհութեան եւ կորովին իրը ապացոյ սիրով կընդգրկէ ձեւեր, դարձուածներ, կը ստեղծէ համաձայնութիւն մը, որոնցմով միւս հեղինակներն իրենց յստակութիւնն ու փայլը նսեմացած պիտի համարէին: Պատմութիւն կը գրեն այս խումբին հեղինակները, բայց

զայն կուղղեն ոչ միայն ազատորեարին, այլ նաեւ, մանաւանդ թէ յատկապէս ժողովրդեան, ռամկին, եւ այս պատճառաւ չեն խոտեր բոլորովին իրեց լնթերցող հասարակ ժողովուրդին լցուն, բառերը, քերականական ձեւերը, Յորդաբանութիւնն է ուրեմն մեր գրքերու լցուին կարկառուն զիծը, որուն հետ միաժամանակ աչքի կը զարնէ քերականական անկանոնութիւն։ Այս երկու տեսակէտները պիտի ապացուցանենք այժմ։

1. Յորդաբանութիւն։ Թէ ինչ կուղենք մատանշել, պարզ է։ Մեր թարգմանիչը գոհ չըլլար իւր յունարէն բնագրին մէկ բառին հանդէպ մէկ բառ գնելով։ Իր տրամադրութեան տակ եղող ճօխ բառամթերքը կ'օգտագործէ ճոռոմաբանութեան երանգ տալը համար իւր պատմագրութեան։ Երբեմն յորդաբանութիւնը զուտ աւելաբանութիւն է, սակայն ոչ ցանցառ կուտակուած բառերը արտայայտուած գաղափարին վրայ կ'ազդեն, տեղոյն համեմատ սաստկացնելով, տկարացնելով, բայերու մէջ գործողութեան աստիճանական զարգացումը, զանազան մասերն ու փուլերը բացատրելով։ Ամէն մասն բանի ատակ է սյս կերպով ընդլայնուելու, եւ մեր թարգմանիչը առատօրէն օրինակներ կ'ընծայէ առ այս։ 1. Գոյականներ, Սովորաբար թուով երկու, քիչ անգամ երեք նոյնանիշ գոյականներ միանդամայն կը կիրարկուին նոյնահոլով, «եւ շաղկապով կամ առանց շաղկապի։ Այսպէս՝ Գ, 2 պատարագաւք եւ տրովք. 13 ի սպաս եւ ի պէտս. 17 ահ եւ երկուղ (տես նաեւ Ժ 23). 30 ինդութեամբ եւ ուրախութեամբ. Գ, 16 ընդ բարս եւ ընդ գնացս Գ, 41 դաւ եւ նենդութիւն. 50 վասն ոժդութեան եւ ագահութեան. Է, 3 բարկութեամբ եւ սրտմտութեամբ. Ը, 35 տառապանաւք թշուառութեամբ. Ժ, 6 ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ... յայրս եւ ի քարածերպս. 38 աւրհնութեամբ, ցնծութեամբ եւ գոհութեամբ. ԺԲ, 40 յուռութուլունս եւ բժժանս. ԺԳ, 18 քաջարտութեան քաջութեան։ — Սակայն գոյականներու աւելացրութեան սովորական կերպն է զանոնք իրարու սերտիւ կապել իրը յատկացուցիչ յատկացեալ, որով իրարու հետ կը ձուլուին եւ գաղափարի միութիւնն աւելի լաւ. կը ցոլացնեն։ Ա, 18 պատարագ ողջակիզաց (յաճախ)։ Գ, 3 սպաս պաշտաման, 14 զան վտանգի խռովութեան. 24 պարտութիւն վատթարութեան. Գ, 3 հետ եւ նախանձ թշուառութեան. 14 ողջակեղք պատարագաց.

25 սրտմտութիւն գառնութեան, Ե, 8 կատարած վախճանի. 11 ի սուր սայր սուսերի եւ ի տէգ նիղակաց. Զ, 9 շտապ տագնապի. Է, 15 ի տանջանս չարչարանացն. 24 ի մեծութիւն աւագութեան. 38 սրտմտութիւն բարկութեան (նաեւ Ը, 5 եւն) Ը, 4 հպարտութիւն ամբարտաւանութեան. 9 ի նեխոյն հոտոյ (նաեւ 12). 24 զմիաբանութիւն հաւանութեան. ԺԲ, 4 խաղաղութիւն միաբանութեան. 36 մարտ պատերազմի (ԺԴ, 6 եւն). ԺԳ, 23 զնաղաղութիւն հաշտութեան... գութ եւ սէր քաղցրութեան. 25 զյաշտութիւն հաւանութեանն. ԺԵ 12 սեսիլ երազոյն։

2. Ածականներ։ Ասոնց մէջ յորդաբանութիւնը ստէպի իմաստը կը սաստկացնէ, երբեմն դիւրալուր հեշտին բառախաղեր կը կազմէ։ Հոս ալ զօդաւորումը կամ «եւո ով» է եւ կամ առանց «եւո», ի։ Ա, 13 անթիւ եւ անհամար. 20 գանդաղամած թանձրացեալ. Բ, 2 ամուրս անտառախիտս. 22 զհյակապ շքեղ. 31. զհամառօտ կարճառօտ (քանիցու). Գ, 15 ողջ անարատ. 29 անմոռունչ անբարբառ. Դ, 2 զնախանձայող վըէժինդիր. Ե, 16 պիղծ եւ անաւրէն. Է, 9 սէգ, հպարտ եւ ամբարտաւան (նաեւ 27). 34 անաւրէն եւ ապստամբ, պիղծ եւ վատարանց. Ը, 6 զամուր ամուր. մեծամեծ եւ սաստիկ. 9 տեղեակ ամենայնի հմուտ. 14 յանաւրէն եւ յանարժան. 21. միսիթար քաջալեր բանք. 24 խոցս, խեղս, վիրաւորս (նաեւ Ժ 12). Թ, 5 սաստիկ եւ անհնարին. 21. յանհնարին եւ ի դժուարին. Ժ, 28 վարդագոյն ծայրակարմբ. ԺԴ, 23 անկարգ անաւրէն. 26 աւտարածայն այլամիտ։

Ածականներու կը կցենք իսկոյն մակրայները, որոնց աւելացրութիւնը բովանդակութեան եւ տարածութեան կողմանէ ածականներու գրեթէ կը համընթանայ։ Բնականաբար տեղոյս կը հային ոչ միայն խիստ մտօք մակրայներ, այլ ուեւ իրը մակրայ գործածուած մասն բանի. Ա, 11 որպէս զիարդ (նաեւ Բ 15, Գ 37) 14 իրեւ ի պատճառս վարձկանաց համարի. Գ, 9 ո կամ ընդէր կամ որպէս. 35 անդրէն ի նոյն չափ յառաջինն... մեծապատիւ մեծապարզ եւ մեծարեւ. Դ, 10 հետ ընդ հետ վաղվաղակի. 36 վասն առն զուր մեռաննելց տարապարտուց կորուսելց. 46 իրեւ զբաւսանաց պատճառաւ. Ե, 21 արագարագ (Զ, 16, 23). Զ, 6 ոչ բնաւամնեւին. 16 մաւտ առ մաւտ... արագարագ. 24 ոչ արժան, ոչ պատշաճ. 28 յաւթարութեամբ քաջութեամբ. Է, 40. անարատու-

թեամբ եւ սրբութեամբ. Ը, 16 ի զուր տարապարտոց. 36 ողջանդամ եւ առանց խոցոտելոյ. Թ, 4 ստէպ տագնապաւ անդադար. 12. պարտ եւ պատշաճ. աստուածակերպ աւրինակ. 16 կապուտ կողոպուտ. 27 քաղցրագոյն եւ մարդափրագոյն. Փ, 5 ի նմին աւուր ինմին ժամանակի. 31 յայնժամ յայնմ աւուր. ՓԱ, 7 նախ յառաջագոյն. 11 վարագախառն առիւծանման. անդէն ի նմին տեղւող. 26 լաւ եւ բարւոք. ՓԲ. 16 անդ ի նմա. ՓԴ, 20 միաբան միով հաւանութեամբ 24 զրգանաւոք, փափկութեամբ, մոադիւրութեամբ եւ սիրով:

Նախադրութիւններն ալ ունին յաւելուածոյ գործածութիւն մը, եւ հոս աւելի զգալի է զարդարելու նպատակը. Քանի մը օրինակով կը շատանակը. Ա, 2 ընդ Արլաշամու եւ ընդ Ա. եւ ընդ Յ., ընդ հաւատարիմ ծառայս իր. Գ, 11 վպարգեւոն շառաջինս շարքունի. 12 ի ներւու ընդ բերդաւն. 25 Հյուաման վիշնանութեան շարքունի. 38 շկառափն հարկանել զանաւրէն մահապարտին. Է, 22. Կերպարանսդ ձեր ղիւրպանչիւր. Ը, 14 յանաւրէն եւ յանարժան ի ձեռանէն. 19 շմիոյ շմիոյ շառաջնոցն շքաջութիւնս եւ շարգնականութիւնս. ՓԴ, 27 զբանս անաւրէնս զբանսարկուին. — Դերանուններու մէջ սիրելի կ'երեւան անտի յայնմանէ (Բ, 1 Ճ) ինքնին գլխովն (Բ, 13. Գ, 1 եւն) սովորական աւելադրութիւնները:

Ճարտասանական տպաւորութիւն կը գործէ ամէնէն աւելի բայերու կուտակումը. Այսպիսի կուտակում կը տեսնուի նաեւ յոյն բնագրին մէջ (ՓԳ, 19, 22, 26. ՓԴ, 21, 24), բայց հայերէնի հետ համեմատութեան դնել անդամ կարելի չէ: Հոս է որ հայ թարգմանիչը կը սուրայ: Բայերն ընդհանրապէս առանց շաղկապի իրարու կը յաջորդեն: Նիւթն այնքան շաղկապի երարու կը յաջորդեն: Ամենայաճախ առատ է, որ կը նանք դասաւորել: Ամենայաճախ կը պատահին երկու դիմաւոր բայեր. Ա, 13 անկան կործանեցան. 32 վառեցաւ բորբոքցաւ. Բ, 5 եկն եհաս. (75 եւ յաճախ). 75 եկն եկաց (ՓԴ, 4) Գ, 19 եկին բերին. 22 խաղաց գնաց. 34 գնաց եւ եկն. Ե, 11 փութացաւ գնաց. Զ, 7 վարէին ածէին. Է, 17 կաց մատ. Ը, 21 վառէր պատրաստէր. 23 յարձակէր ի դիմի հարկանէր. 24 հասանէին հարկանէին (ՓԵ 27). Փ, 18 գնացին եւ եկին ամրացան. 22 ածին սատակեցին. 29 գային խառնէին. ՓԲ, 16 հասատակեցին. 29 գային խառնէին. ՓԳ, 25 եկն սին առին. 19 եկին դիպեցան. ՓԳ, 25 եկն

եմուտ. ՓԴ, 30 ել գնաց. ՓԵ, 24 զահի հարցեն եւ պակիցեն. 31 եկն ինքն եհաս. — Երկու վախճանական աներեւոյթ բայեր (Infin. final.). Ա, 5 գալ մասնել. 21 առնուլ եւ բերել. Գ, 7 հանել բերել. Զ, 1 ստիպել տագնապել. 20 թքանել անարգել. Է, 38 զնցել եւ ի բաց անցուցանել. 21 մատիւր մարտնչել համարձակ մարտնչել. Փ, 20 ելանել սփուրել: — Դիմաւոր բայ մը ընդունելութիւն ներկայի հետ, առանց շաղկապի. Բ, 13. զեւրեաւ եղնալ... ժողովէր. 14 բովանդակեալ պահի. Գ, 15 անկեալ թաւլէին. 28 մտեալ ձեմկը, Գ 50 հաստատեալ կայր, Ե 4 անկեալ աղաշէին. 21 բարձեալ բերէր. 23 հասեալ դատէր. 26 սուր ի վերացեալ կոտորեաց. վառեալ ընթանային. տարածեալ դիմաթաւալ կացուցանէին. Զ, 2 բնակեալ նստէին. 25 կեղծաւորեալ գայթակղեսցին. 30 ընկալեալ համբերեմ. Ը, 1 գաղտագողացեալ մտանէին. Թ, 25 չու արարեալ գնայի. 29 առեալ տանէր. ՓԳ, 12 անկեալ թաւալէին: — Երկու ընդունելութիւն ներկայ մէկ դիմաւորով՝ առանց շաղկապի. Ա, 31. վառեալ բորբոքեալ այրէին. Գ, 16 հասեալ պաշարեալ պահէին. Է, 5 ելեալ դիպացեալ ծառանայր. Թ, 6 զնուի, 5 ելեալ դիպացեալ գործանելություն. 23 չու առվակաւ անկեալ պաշարեալ պահէին. 28 անկեալ կործանեալ սատակամահ լինէր. Փ, 4 անկեալ տարածեալ... աղաշէին. ՓԲ, 13 պատեալ պաշարեալ պահէին. ՓԳ, 19 յարձակեալ մարտուցեալ ի պարեալ. Բթիւն յատնէր. 22 ի պարտութիւն մատնեալ վասթարեալ գտանէր: — Երեք դիմաւոր բայեր առանց շաղկապի. Գ, 8 չու առնէր խաղայր գնաց. 35 չու արար խաղաց գնաց. Փ 27. Կարգնայր. 35 չու արար խաղաց գնաց. 33 եկն փակեցան կազմեցան... ճակատեցան. 33 եկն փակեցան կազմեցան պաշարեաց. ՓԲ, 19 հարին սպանին կոտորեցին. — Երեք ընդունելութիւն ներկայ եւ մէկ դիմաւոր առանց շաղկապի. Ա, 12 եկեալ պատեալ պաշարեալ պահէին. Գ, 17 իշեալ մածեալ պատեալ պաշարեալ պահէին. Փ, 16 հասեալ պատեալ պատեալ պահէին. Փ, 28 իշեալ պատեալ պաշարեալ պահէին: — Երեք վախճանական աներեւոյթներ. Գ, 31 չու առնէր շասանել ցածուցանել. ՓԴ, 7 վառել կազմել պատրաստել. ՓԴ, 22 վառել պատրաստել գարանամուտ լինել. ՓԵ, 6 հասանել սատակել եւ նշան յաղթութեան կանգնել: — Զորս դիմաւորներ առանց շաղկապի. Գ, 24 լուծան, լքան, ընդպարմացան, ի պարտութիւն վատթարութեան մատնեցան. Ը, 30 հասանէին բախէին հարկան-

էին սպանանէին. Ճ., 27 ի զէնսն դարձան վառեցան կազմեցան պատրաստեցան։ Հինգ դիմաւորներ. ՃԳ, 21. քննեցաւ, ինդրեցաւ, գտաւ, պատճեցաւ, ի սուր սպառեցաւ։ — Զորս վախճանական աներեւոյթներ. ԺԱ, 9. հարկանել սատակել կործանել թափ անցանել։ — Զորս ընդունելութիւն ներկայ. ՃԳ, 17 լքեալք եւ լուծեալք եւ սպառեալք եւ տարակուսեալք։ Անման է, Ճ., 17 եկին հասին պատեցին խորմը արարին առ հասարակ. ի վերայ յարձակեցան զամուրսն վլուզին հարին կոտորեցին զոր ի ձեռն առին առ հասարակ կոտորեցին։

Փակելէ յառաջ այս հատուածը յառաջ բերենք քանի մը ուրիշ աւելադրութիւններ, որոնք մեր թարգմանչին սիրելի կը թուին։ Ա. Գրքէն տեղիքներ մատանաշեցինք Ծ. Յ, Բ. գիրքը տեղոյն վերապահելով։ Մեր թարգմանիչը կը սիրէ բայերու առջեւ սկսաւ աւելցնել, կարծես ջանալով տեղ տեղ յուն. aoristը ըստ կարի բացատրել, աւելորդ ջանք մը, քանի որ մեր կատարեալ կոչածն բայերու մեծ մասին մէջ արդէն aoristէ բուն եւ ոչ perfectum. Ա, 16 սկսան հոսել վիրդս. 23. սկսան արհնել. Բ, 7 պատուհասել սկսաւ. Գ, 37 սկսաւ հարցանել. Դ, 24 սկսաւ կորզել. 40 սկսան... տագնապել. Ե, 27 սկսաւ ծալը առնել. Ը, 19 սկսաւ յուշ առնել. Թ, 11 սկսաւ բեկանել. ՃԳ, 5 սկսաւ հարցանել. ԺԵ, 11 սկսաւ պատմել։ — Ամէնէն աւելի բազմաթիւ եւ աշառու է այս յաւելուածը սկսաւ խօսել եւ ասէն անփոփոխ կրկնուող ասութեան մէջ (Զ, 30. Է, 2, 5, 9, 14, 16, 30. Թ, 12. ՃԳ, 11. ԺԵ, 2, 3, 22)։ — Թարգմանչին սիրելի յաւելուածներ են դարձեալ վաղվակին եւ նոյնիմաստ մակրայներ (Գ, 25, 33, 35. Դ, 10, 41, 48. Ե, 18. Զ, 10. Է, 3, 10. Ը, 9, 26. ՃԲ, 6, 21. ՃԳ, 2, 26, 31). «առ հասարակ, ամենէքեան» (Դ, 42. Ե, 13, 26. Թ, 7. ՃԲ, 15, 22, 41. ՃԳ, 12. ԺԵ, 36). Անկանոնութիւնը երկրորդ նկարագրական գիծն է մեր թարգմանչին, թէեւ ոչ այն աստիճան ինչպէս ուրիշ քանի մը հեղինակներու քով։ Մանաւանդ ձեւախօսութեան մէջ Մակրայցւոց թարգմանչին անսայթաք կը դրէ, դուրս առնլով միշտ յետամուտ եղծումներ, որոնք ձեռագրական համեմատութիւններով ի նպաստ թարգմանչին կը մաքրուին։ Համաձայնութեան մէջ է որ երբեմն կը գայթէ, եւ ինչպէս վերն ըսինք, տիպար դասականներէ չփրուած ձեւերը կը կիրարէ։

Դասական լեզուի վայելութեան օրէնքը

կը նախընտրէ յատկացուցիչ սեռականը յատկուցեալէ ետք դնել եւ երկուքին միջեւ չանդութելով ուրիշ մասն բանի, ըստ ամենայնի նման դասական լատիներէնի։ Իսկ մեր թարգմանիչը կ'ըսէ նաեւ Ա. 15 «Համարձակ դդրունսն առին զարտաքին պարսպացն», ուր «զ», նախադրի կրկնումով միջանկեալին անհաջոյ տպաւութիւնը չեզքացնել կը ջանայ (Հմտ, Ա. յունեան, — Զալբիսան 1883, 250, Ը). Գ, 31 «յոտս հասին ենւմեայ», — Ը, 20 «աւգնականութեամբ լց եալ բարձրելցն»։ — ՃԲ, 44 «զի թէ յարութեան ակն ոչ ունէր անկելցն ի պատերազմէ...»։

Քոլորովին կանոնաւոր կ'ենթանայ ածականի (ուեւէ տեսակ) համաձայնութիւնը, անտեսելով ՃԲ, 42 «զմեղն զայն», որուն փոխարէն կը սպասուէր «զայնոսիկ», թէ ցուցական ածականի եւ թէ նախադրութեան կողմանէ սխալ կը պարունակէ Գ, 5. «որ ըստ (ա ընդ) այնմ (Ե յայնմ) ժամանակաց... սպարապետ էր», «Ըստ», ի ժամանակական գործածութիւնն անձանօթ է ինձ, իսկ «Ընդ», անորոշ հայցական կը պահանջէ, Խօսքին մերձաւոր ուղիղ ձեւը պիտի ըլլար, «Ընդ այն ժամանակս», Անհնար չեմ նկատեր այս ձեւին սկզբնականութիւնը նաեւ հոսն եւ ձեռագրաց տուածը՝ յետամուտ եղծուած։ Ածականաց համաձայնութեան կը հայի — թէեւ ոչ իբր անկանոնութիւն, այլ իբր առանձնայատկութիւն — վերացական գոյականներու գործածութիւնն սեռական հոլովով իբր պարզ ածական (Այտընեան, անդ, 260)։ Այս ձեւը չափազանց սիրուած է մեր թարգմանչէն։ Ա, 29 Տեղի սրբութեան (Գ, 30. Ե, 17. Ը, 17). Գ, 15 նովին սրբութեան պատմուհանաւն 23 զյայտնութեան (յայտնի) վճիռուն Դ, 11 անաւրէնութեան նոր կրաւն։ 34 յիրաւանցն արդարութեան. 48 զանաւրէնութեան պատիժն։ Զ, 4 սրբութեան սրահ. 30 սրբութեան խորհրդոց Թ, 5 գառնութեան խիթք. 6 սաստկութեան ցաւք. ԺԱ, 3 զտաձարն սրբութեան. ՃԳ, 8 հուրն սրբութեան. ՃԳ, 3 սեղանն սրբութեան. 31 տաճարն սրբութեան. ԺԵ, 8 գործք քաջութեան։

Բայերու մէջ աշառու է ժամանակներու գործածութիւնը, որովհետեւ լնդհանրապէս կրնանը ըսել, որ կրցած է զերծ մնալ սխալներէ։ Ամենայաճախ պատահած ժամանակներն են Անկատար եւ կատարեալ։ Թարգմանիչը յունարէն ժամանակներու խստիւ չի կապուիր։ «Անկա-

սարը, «չ լոկ imperfectum, այլ նաեւ plus quam perfectum, նշյն իսկ aoristը կը փոխարինէ» (օ. հ. Ա, 14, 18, 19), իսկ կատարեալը կը գործածէթ թէ aoristի եւ թէ perfectի փոխարին (օ. Ա, 7—9, 12, 15—17, 19—21 եւն): Թէեւ Հայերէնը յունական կամ լատինական իմաստով consecutio temporum չունի, սակայն լաւ կը զանազանէ անկատար եւ կատարեալ եւ ասով յառաջ կու գայ անոնց յաջորդական գործածութեան մէջ կանոնաւորութիւն: կատարեալը կը պատմէ, անկատարը կը ստորագրէ, առաջնը գործողութիւն, երկրորդը վիճակ կը բացատրէ: Ասով հասկանալիք կը լլայ բնագրին մէջ կատարեալէ անկատարի ներդաշնակ անցքը, որուն մէջ մեր հեղինակը մեծաւ մասամբ շատ հետեւական ընթացք մը ունի եւ իրապէս դասական ձշութիւն (օ. հ. Ա, 13—14, 18, 23, 36, Բ, 2—3. Գ, 8, 13): Մեծաւ մասամբ կը լլանք, որովհետեւ կան նաեւ աններդաշնակ ոստումներ, որոնց մէջ կատարեալը տեղի կու տայ անկատարին առանց իմաստով պահանջուած պայմանի մը գոյութեան (օ. հ. Ա, 19. Բ, 5 եւն): Գիտեմ որ «անկատար», ալ ունի պատմական գործածութիւն եւ այս երբեմն շատ յաճախեալ է դասական մատենագրութեան մէջ, սակայն մեր գրքին մէջ, ուր գրեթէ վարժութիւն կը դառնայ երկու ժամանակներուն վերը պարզուած տեսակէտէ կիրարկումը, օտարուոի կը հնչէ, երբ «անկատար», ալ կը սկսի պատմել «կատարեալ», ի կողքին: — Անկատարի տեղ երբեմն գործածուած կը գտնենք գերակատարը, լոր հայ լեզուն թէեւ թոյլ կու տայ (Այտընեան, 367), բայց մեր թարգմանիչը չէ կրցած ամենուրեք այս թայլուութիւնը լեզուի վայելչութեան հետ հաշտեցնել: Վերջնը տուժած է (օ. հ. Ա, 22. Է, 12. Ը, 32): Աւելի յաջող է յարակատարի գործածութիւնը՝ փոխանակ ներկայի (Ա, 7, 11. Գ, 34 եւն):

Քերականական կոչուած ձեւերին (Այտընեան, 401) մեր թարգմանչին յատուկ է նաև Զելչումը, Ellipse: կապանքներէ խորշող յորդամիտ մատենագիրներու քով սովորական են թէրի խօսքեր, զորոնք ամրութացնելու պէտքը չեն զգացած գաղափարներու հոսանքէն տառուելով: Այսպէս երբ մեր թարգմանիչը բնագրէն անկախիս անկախիս առաջնորդացնելու պատմատեղի առնելութիւն կոչող լնկարացի, մեծահաց գործիցէ զընկերացն ուրախութիւն, եւ ոչ զիւր դիւրութիւն խորհիցի, սա-

կայն վասն բազմաց հաճութեան զջան յանձն առաք, — իսկըն կը զգանք պակասը. համեմատութեան միւս եղը լուսած է: Հարկէ մտածել. «Սցնակէս եւ մեք (հմմտ. հ. 29) պատրաստիմք ուրախութիւն առնել ընկերաց, զի առաջի կայ մեղ պատմել. եւ այդ չէ գործ դիւրութեան, սակայն...: Համ. 31. «որ այժմիկ պատմելոյ (ուղղել՝ պատմել) յանձն առեալ իցէ ո պէտք է լրացնել՝ իմ, կամ մերը: Գ, 4. «Սիմն ոմն անոն... առաջնորդէր տոհմին իւրայ, լնդ հակառակս ել եւն: Յարաբերական գերանուան (որ) պակասը զգալի է միջանկեալ խօսքէն յառաջ. «որ առաջնորդէրը: ԺԵ. 19. «Սակայն եւ ի ներքոյ քաղաքացւոցն ոչինչ թեթեւ վիշտ պատերազմի, կարծիք վշտագին դատաստանին լուուած է լինէին:»

Քերականական ձեւ մըն է նաեւ «արտուղութիւնը, որուն մէջ ժամանակները, գէմքերը կը խառնակուին, առնողլակի խօսքը յեղակարծորէն ուղղակիի փոխելով: Թ. 16 «եւ զոտաձարն սուրբ, որ յառաջ սպառնայր կապուտ կողոպուտ թողուլ, գեղցիկ պատարագաւք զարդարեցից, փոխանակ աներեւոյթի, ինչպէս են հետեւորդները: Ժ, 4 «աղաչէին, զի մի կրկնեսցին ի վերայ նոցա նոյն չարիք... եւ մի ի ձեռն հայհոյիւ խոռժգութ հեթանոսաց մատնել գմեղը փոխանակ՝ «մատնեցէ զնոսա, համաձայն նախընթացին:»

Կը գտնուին նաեւ անկանոնութիւններ, զորոնք Այտընեանի հետ, էջ 400, այսպէս կը բացատրենք: Երբեմն մատենագրին առջեւ գաղփար մը արտայայտելու մէկէ աւելի կերպեր կը զափար մը արտայայտելու մը կը վերջացնէ, ընտանեմն եւ երկրորդով մը կը վերջացնէ, ընտանեկան բերանացի յաճախադէպ անկանոն խօսուածքի նման, եւ ասով արտադրուածը խառնուրդ կամ գրքին բրկորդ գրքին բովանդակութիւնը: Այլ վասնով սկսած էր թուել, Հայը նիւթերը «այլ վասնով սկսած էր թուել, Հայը կը լլայ աւել վասն լնդ երեւեալ ուստի Հ. 20 կըսէ աւել վասն լնդ երեւեալ նիւթերի կը սկսեալ կը ծանր կը լլայ, երեւելի Անտիոքյ կամ լնդ Քաղղելի երեւելի որդի (ուղղել՝ որդւց) նորա ձակատաշահայր որդի (ուղղել՝ որդւց) նորա ձակատաշահայր որդի ուղղել թարգմանիչը ուղղեր պահչել կը կաղայ, եթէ թարգմանիչը ուղղեր պահչել կը վասն, պէտք էինք աւելցնել «թէ զիարդ... ձակատամարտն ետունն. սակայն նա կը մոռնայ խօսքին սկիզբը, եւ կը վերջացնէ պարզ հայցականով, ինչպէս ունի նաեւ յունարէն բնագիրը (πολέμους), ուր նա կը յարմարի, վասն զի բովանդակութեան բովոր մասերը հայցական

դրուած են: Ուստի Հայը իւր կերպով սկսած եւ յունարէնի համեմատ վերջացուցած է: Այսպիսի խառնաշփոթութիւն կը տիրէ նաեւ 20—22 համարներու մէջ: — Գ, 21 ՞Եւ անդ էր ողորմ տեսիլ տեսանել, զի առ հասարակ անկեալ մարդկան զաղաւթս թաւալելով յերկինս մատուցանելու փոխ. մատուցանէին: Նորայր խօսած է այս մասին կորիւն, 206—209, ուր նման օրինակներ կու տայ դասական ուրիշ հեղինակներէ: Կա կը միտի բագրատունոց կարծիքին (Քեր. 477), որուն համեմատ կարելի է փոխադրութիւն համարելու: Չեմ հասկար զայս: Այս մեկնութիւնը սովորաբար ընդունուած է եւրոպացի քերականներէ լատին եւ յոյն նման զարտուղութեանց նկատմամբ, որոնց մէ մեր հեղինակն ալ ունի (Hendyadis): — Ժ, 2 ՞Եւ զբագինսն, որ ի մէջ քաղաքին էին, որ յայլազգեաց արարեալ էր ու մերձաւոր՝ քաղաք, էն շփոթելով եղակի կը դնէ յարաբերական եւ բայ, սակայն հեղինակի համեմատ չէ թէ քաղաքը, այլ բագինները յայլազգեացն արարեալ էին: — ԺԲ, 13 ՞Ղբաղաք մի... եւ զայն պատեալ պաշարեալ պահէին: Անշուշտ ուշադիր չէ եղած որ՝ զբաղաք մի, ըսածէր վերը սեռի խնդիր վերջադիր բային, որով աւելորդ կ'ըլլար ՞Եւ զայն: Եթէ պարզ ՞Քաղաք մի, ըսած ըլլար իրը բացայայտիչ նախընթաց ՞ի կողմն մի, անորոշ ասութեան, ՞Եւ զայն հարկաւոր կը դառնար: Այսպէս ենթադրած է նա:

Ասոնք են մեր նկատած կեղուական պայշանները Մակարայեցւոց Բ. գրքին: Օրինակները չուզեցինք երկարաձգել մանաւանդ որ շատ բան արդէն ուսումնասիրութեանս ընթացքին զանազան առիթներով ի վեր հանեցինք եւ ուղղեցինք: Գրչագրական վրիպակները, ցորչափ որ մենք կրցած էինք որոշել, նոյն կերպով գտած են իրենց լուծումը: Աւելի մանր ուղղելիքներ՝ բնագրին քննական հրատարակութեան մէջ կը գտնեն իրենց պատշաճագոյն տեղը:

Կեղուի խնդրոյն հետ կապուած է հարկաւ Բ. Մակարայեցւոց ընծայած բառամբերքը: Այս պահանջին ալ սակայն ըստ կարի գոհացում տուած ենք այլ եւ այլ տեղեր: Եւ արդէն մեր գիրքը ոչ այնքան նոր բառեր կը ներկայացնէ, որքան ծանօթ բառերու եղական, ինքնուրոյն առումներ, զօրոնք յունարէն բնագրով ու ուրիշ թարգմանիչներով ջանացինք ճշգել:

Հ. Ս. ԿՈԴԵԱՆ

ՍԵԲԻՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵՑ
ԵԻ ԻԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻ Ի ՀԵՐԵՎԱՆ

— (Ըստ Հայութիւնի և Արքայի)

7.

Աղքիւրներ: — Սերիս կարդացած է իր օրով հրապարակի վրայ շրջած մատենագրութիւնը, թէեւ յականէ յանուանէ ակնարկութիւն ըլներ իւր աղքիւրներու մասին: Զօրեղ ազդեցութիւն գործած են իր վրայ յատկապէս Ա. Գիրքն եւ Փաւատոս Բիւղանդ:

1. Ս. Գիրքը իրբեւ հասարակաց աղբիւր, եկեղեցական կրթութեանց գլխաւոր հրահանգանոց, Սերիսի մտաւոր զարգացման, նաեւ ոճին վրայ աղդած է լյան գծերով: Յաճախ կոչումներ կ'ընէ Ա. Գրքէն, կը թեւակոլսէ անոնց մեկնութեան եւ կարգ մը դէպքերու եւ երեսյթներու բացատրութիւնը կը ջանայ հիմնել մարգարէութեանց վրայ: Մասնաւորապէս Ա. Գրքի պատմական մատեանները (Ծննդոց) թագաւորութեանց, Մակարայեցւոց եւն) Խոր տպաւորութիւն ձգած են իր պատմելու ոճին վրայ: Զգտած է տեղ տեղ նաեւ նմանութեանց¹:

2. Բայց իւր ոճին վրայ ամէնէն աւելի աղդեցութիւն թողուցած է Փ. Բիւղանդ: Հայ պատմական գրականութեան այս անդրանիկ մատեանը կ'երեւայ թէ Սերիս կրած է իւր բարձին տակ. յաճախ կարդացած է լյան եւ այսպէս կամաւ թէ ակամայ ենթարկուած է անոր ոճին, ի բերան ուսած է անկէ ասութիւններ, բառեր, եւ Բիւղանդարանի պատմական, յորդառատ ոճի հոսանքէն տարուած է գիտակցաբար կամ անդիտակցաբար: Փաւատոսի աղդեցութիւնը կը նկատուի իր վրայ ոչ միայն նախներգանքին մէջ այլ եւ ամբողջ Պատմութեան ընթացքին: Գրիգոր Խալաթեանց (անդ, էջ 77—82) մատնանիշը ըրած է նախերգանքէն տեղիքներ, որոնք կախում ունին երբեմ բառական իսկ Փ. Բիւղանդէն: Այս աղդեցութիւնը նախերգանքին վրայ աւելի մանրամասնորէն ուսումնասիրած է Հ. Ա. Մատիկեան (Կեղծ-Սերէս, էջ 39—59),

¹ Հմայութեանց՝ Մարտարա Մծուրնացի՝ էջ 40—63, ուր զիսաւորաբար նախերգանքը քննութեանց առնուած է: Յամենայնք համալիս չեմ խալաթեանցի հոմամտութեանց: Ա. Գիրքէն առնուած ասութիւններ, բառեր աւելի մեծարանակ թուով կարելի է ցոյց տալ բուն Պատմութեան մէջ: